

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

סתירה בין הנהגת רב להנהגת רב עמרם חסידא

מעשה מובא בגמרא במסכת יבמות (סג.) באשתו של רב שהיתה מצערתו וכשהיה אומר לה לעשות לו תבשיל של עדשים היתה מכינה לו תבשיל של חימצי שהוא מין קטנית, וכן להיפך, כשהיתה אומר לה להכין לו תבשיל של חימצי היתה מכינה לו תבשיל של עדשים. וכשגדל חייא בנו היה הופך את בקשתו והיה מבקש מאמו בשם אביו הפך בקשת אביו, כשביקש רב עדשים היה מבקש עבורו חימצי ולהיפך, וכך היתה מכינה אשתו של רב לרב תבשיל כרצונו. וכשסיפר על כך לאביו, אמר לו: היינו דקא אמרי אינשי, דנפיק מינך טעמא מלפך [- היוצא מך טעמא מלפך. וברש"י: פעמים שהבן מחכים את אביו], את לא תעביד הכי שנאמר (ירמיה ט ד) "למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו".

ובגמרא בגיטין (סז): מובא מעשה ברב עמרם חסידא שהיו מצערים לו אנשי בית ריש גלותא, וכששאלו איזה בשר נח לו שיביאו לפניו, אמר לעצמו שבודאי כל מה שיאמר להם יעשו להיפך, ולכן אמר להם שיביאו לו בשר כחוש על גחלים וחיין מזוג במים הרבה, ואכן הם פעלו כמצופה והביאו לו היפך דבריו, בשר שמן על גחלים ויין חי. הרי מבואר שם שמותר לשנות דבריו כדי שיהפכו ויעשו כרצונו האמיתי.

והקשו האחרונים (מראית העין, בן יהודע) כיצד לא חשש להוציא דבר שקר מפיו ולומר להם היפך רצונו האמיתי. ובספר אמרי סופר (מו"ק כ.) העמיד אף הוא קושיא זו כסתירה בין הנהגת רב להנהגת רב עמרם חסידא.

דקדוק רש"י שרב עצמו יכול היה להפוך דבריו

ולכאורה יש להבין קושייתם שהרי אף שבסוגייתנו מבואר שדבר זה הוא בכלל למדו לשונם דבר שקר, הרי שרש"י בבארו דברי רב לחייא בנו הוסיף וכתב: פעמים שהבן מחכים את אביו. אני היה לי לעשות כן, אבל אתה דבר שקר הוא, וכתוב למדו לשונם דבר שקר, ע"כ. הרי לנו שרב עצמו היה מותר לו לשנות וכל תביעתו היתה ביחס לחייא בנו, שלו אסור לשנות בדברים. וכך עולה גם מתוך דברי המאירי בסוגיין: כלומר, שיש בן שמחכם את אביו. ומיהו את לא תעביד הכי, משום דכתיב למדו לשונם דבר שקר, אלא שאני אלמד לעשות כן הואיל ולא אוציא שקר מפי.

ובביאור הדברים כתב השל"ה (מסכת סוכה עמוד השלום): והא דהביא קרא ד'למדו לשונם דבר שקר' ולא הביא קראי אחרינא שלא לשקר ושלא לכזב. הענין הוא, כי רב אמר לבנו, אתה למדתנו עצה באם יהיה חשק לאכול חמצי אזי אצווה לבשל טלופחי, ממילא תבשל חמצי כרצוני וכן להיפך, ואני לא מדבר שקר כי אף שחשקי לחמצי ואני מדבר תבשילי טלופחי מה שייך בכאן שאני מדבר שקר. אבל אתה, כשאני אומר לך תאמר לאמך לבשל חמצי ואתה מהפך בשמי ותאמר לאמך 'אבי ציווה לבשל טלופחי', אז אתה מדבר שקר, אף שאמת כוונתך היא כדי שתעשה כפי אשר ציוותי, אף שהענין אמת הדיבור שקר, ע"כ לא הביא הפסוק של לא תשקרו, כי כוונתו אמת רק הדיבור שקר וכתוב 'למדו לשונם דבר שקר', אבל לימדת אותי חכמה כי אין שקר בידבורי, עכ"ל.

ולפי זה נמצא שהאדם על עצמו יכול להורות שיעשו היפך רצונו כדי שיעשו כרצונו האמיתי, וא"כ צ"ב מה הוקשה לאחרונים ממעשהו של רב עמרם חסידא, שהרי שם הוא עצמו אמר להם כוונתו. אמנם המדקדק יראה שהשל"ה לא התיר אלא שיאמר לה 'תבשילי טלופחי', דהיינו שמורה לה מה לעשות אך אינו מגלה מה 'רצונו', ולכן אין כאן חשש שקר, משא"כ רב עמרם חסידא שאלוהו 'מאי ניחא ליה למר דלייתו ליה', ואם כן תשובתו היא מה ניחא ליה ומה רצונו, ועל זה הקשו שפיר כיצד שינה בלשונו. שכן תשובת רב עמרם חסידא שם הרי היא דומה לתשובת חייא בר רב בסוגייתנו המשנה מלשון אביו כדי לגרום לאמו לקיים את רצונו האמיתי של רב.

כיצד היפך שמאל דעות התנאים כדי שיפסקו הלכה כרבי

עוד מצאנו בכמה מקומות בש"ס שהיפכו חכמים דבריהם כששנו לתלמידים, וכגון מה שמבואר בגמרא בפסחים (כז.) ששמאל שנה 'תנור שהסיקו בקליפי ערלה, חדש - יותץ, ישן - יוצן. אפה בו את הפת - רבי אומר הפת מותרת, וחכמים אומרים הפת אסורה. ומקשה הגמרא: והתניא איפכא. ומיישבת: שמאל איפכא תני. ואיבעית אימא, קסבר שמאל הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, ובהא אפילו מחביריו, וסבר אתנייה איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא, ע"כ. הרי שהפך ושנה הברייתא כאילו חכמים הם האומרים 'הפת אסורה', כדי שיפסקו הלכה כדעת רבי אף נגד רבים.

ואמנם בספר קלורין כתב עפ"י לבאר מה שאמרו חז"ל (ב"מ כג.): שתלמיד חכם מותר לשנות דבריו בג' דברים, במסכתא, בפוריא ובאושפיזא. וביאר מהר"ש אלגאזי ש'מסכתא' היינו כדרך שעשה שמאל שהיפך שמות התנאים כדי שתקבע הלכה כדעת רבי. והחיד"א (שו"ת יוסף אומץ סימן סג) תמה על דבריו שהרי ההיתר לשנות בג' דברים הוא לכל תלמיד חכם, ופשוט שמעשה כעין שעשה שמאל אינו מותר אלא לגדולי הדור. [ולכאורה י"ל שעכ"פ מצד איסור שקר מותר לשנות בכה"ג].

תמיהת המאירי שמותר לאדם לשנות מפני השלום

ועוד מבואר בגמרא ביבמות (סה:): אמר רבי אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון, מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר, אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' [- ובאמת לא ציוונו,

למדו

לשונם דבר

שקר

יום שני ה אייר

יבמות דף סג

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

רק שינוי מפני השלום]. רבי נתן אומר, מצוה [- לשנות מפני השלום], שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו' [- ותשובת השם אליו היתה 'עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי']. דבי רבי ישמעאל תנא, גדול השלום, שאף הקב"ה שינה בו, דמעיקרא כתיב 'ואדוני זקן', ולבסוף כתיב 'ואני זקנתי' [- שכשגילה הקב"ה לאברהם שינה דברי שרה כאילו אמר 'אני זקנתי' ולא 'אדוני זקן' מפני השלום].

על פי זה תמה המאירי (סג.) מדוע אמר רב לבנו חייא שיש לו להימנע מלהפך דבריו, והלא מותר לשנות מפני השלום. ויישב, שאין אומרים כן אלא בדבר שאם אינו משנה יוצא ממנו חורבא אבל זו שאני יודע לעבור על פשעה ואיני מקפיד, מוטב שתעמוד היא במרדה משתרגיל אתה עצמך לדבר שקרים. דהיינו שכיון שהיה רב מעביר על מידותיו ולא הקפיד על אשתו בכך, אם כן לא היה כאן היתר של 'מפני השלום'.

ובשו"ת לב חיים (סימן ה) כתב ליישב שכיון שגילה לאביו שהוא זה שהופך בדברים, נמצא שמעתה אינו מועיל במעשהו להרבות שלום בין איש לאשתו כיון שיודע רב שהיא במרדה עומדת. ונראה שלזה התכוון גם המאירי, כי באמת ההיתר של 'מפני השלום' שייך בשני אופנים: א' כשעל ידי שמשנה הדיבור גורם להרבות אחוה ושלום ורעות ביניהם, כמו שהיה אהרן הכהן אוהב שלום ורודף שלום על ידי שהיה משנה דברי בעלי הריב זה לזה. ב' גם באופן שאינו מתקן שורש הריב, סוף סוף אם משנה הדבר בכל מקרה ומקרה לגופו, ובזה גורם שלא יקצפו האחד על רעהו בדבר זה כשלעצמו, גם כן מותר לשנות מפני השלום. וזאת אמר רב לבנו, כיון שבלאו הכי היא עומדת במרדה ואין כאן 'מפני השלום' באופן הראשון, ומאידך אני איני מקפיד על מעשיה, כך שאין כאן גם 'מפני השלום' השני - ממילא לך אסור לשנות בדברים.

וכעין קושיית המאירי הקשה המהרש"א שלכאורה היה ראוי להתיר לומר שקר לכבוד אביו. ובדברי שאול הבין בכוונתו שהוא בקושיית המאירי שיש להתיר לשנות מפני השלום, וכבר העיר בספר כהיום תמצאון שבמהרש"א לא הזכיר כלל את סוגיית הגמרא לקמן. ולכאורה כוונת המהרש"א כדרך שכתב הט"ז (או"ח סימן תקסה סק"ו) כששואלים לאדם אם הוא מתענה שיכול לומר שאינו מתענה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה, והוא בכלל מה שאמרו מותר לשנות מפני דרכי שלום, שכיון שמתכוין לדבר מצוה אין השינוי פוסל בו. אם כן שורש קושיית המהרש"א היא אכן מכח סוגיית הגמרא לקמן אלא שלא רצה המהרש"א להקשות מכח סברת 'מפני השלום' [שמא מחמת היישובים דלעיל שלא יועיל בכך להשכין שלום ביניהם או שרב לא הקפיד] ולכן הקשה מכח מצוות כיבוד אב שכך היה ראוי לשנות לכבוד אביו. והמהרש"א יישב שאף שמעיקר הדין היה הדבר מותר מכל מקום אין ראוי שירגיל האדם לומר שקר גם בכהאי גוונא.

תמיהת רש"י כיצד יתכן שרב יוציא דבר שקר מפיו

ובגמרא במועד קטן (כ.) מובא המעשה כשעלה רב לארץ ישראל ופגש את רבי חייא דודו, ושאלו לשלום אביו ואמו, והשיב לו רב ברמז שנפטרו. ומבואר בגמרא שכששאלו על אביו השיב על אמו וכששאלו על אמו השיב על אביו. וברש"י הביא שני מהלכים האם כששאלו על אביו השיב שאכן אמו חיה, או שהשיב בלשון שאלה כאומר 'עד שאתה שואלני על אבי שאלני על אמי'. ורש"י תמה על הפירוש שכששאלו על אביו השיב שאמו חיה, וכששאלו על אמו השיב שאביו חי: וקשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו.

ובמקום אחר הבאנו הערת האדר"ת בספרו זהב שבא, מדוע מוסיף רש"י תיבת 'רב' שקשה בעיניו שרב יוציא דבר שקר מפיו, ומה לי רב מה לי רב אחר. והבאנו בזה ביאור נפלא מספר אמרי סופר המבאר שרב אזיל בזה לשיטתו בסוגייתנו. שכן באמת מצד איסור שקר אין דבר זה נחשב שקר כיון שמשנה לצורך מצוה שהרי "מוציא דיבה הוא כסיל" (משלי י"ח), וכמו שרב עמרם חסידא לא חשש לאיסור זה והיפך בקשתו לבי ריש גלותא. אלא שהוקשה לרש"י שהרי רב הוא שהורה לבנו שלא ינהג במנהג זה משום "למדו לשונם דבר שקר" - דהיינו שייסד רב שמלבד איסור שקר שאינו שייך בכה"ג שהוא לצורך מצוה, יש הנהגה טובה להרחיק מכל דבר שקר שלא ללמד לשונם דבר שקר, ועל כך אמר רש"י ש'קשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו'. ולפי דבריו תתיישב גם קושיית המאירי מהא דמותר לשנות מפני השלום, כי אכן רב נהג כאן חומרא יתירא מדין 'למדו לשונם דבר שקר' ודין זה שייך אף באופן שמותר לשנות מפני השלום.

מעלת יעקב אבינו שלא רגל על לשונו

בעין זה יש מבארים מה שאמרו בגמרא במסכת מכות (כד.) "לא רגל על לשונו" - זה יעקב אבינו, דכתיב "אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע". ופירש רש"י: לא רגל על לשונו, לא רצה לשקר מתחילה שאמר 'אולי ימושני אבי', אלא שאמו הכריחתו, ועל פי הדיבור, דכתיב 'עלי קללתך בני' ומתרגמינן 'אלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוויטא עלך ברי', עכ"ד. והנה רש"י על התורה פירש כל דברי יעקב ליצחק באופן שלא יצא דבר שקר מפיו, שכן כשאמר "אנכי עשו בכורך" כוונתו היתה 'אנכי' הוא המביא לך, ו'עשו' הוא 'בכורך'. וכששאל יצחק את יעקב "אתה זה בני עשו" והשיבו "אני", פירש רש"י: לא אמר 'אני עשו' אלא 'אני'. ואם כן הרי כלל לא דיבר שקר. וגם צ"ב שהרי ודאי שבדבריו גנב את דעת יצחק אביו שלא הבין הדברים ככוונתו האמיתית, וע"כ צריך לומר שהותר לו לקחת את הברכות ומדוע הוצרך רש"י לעקל את דברי יעקב. ואמנם לפי היסוד הנזכר שאף כשיש היתר לדבר שקר מכל מקום יש חסרון של 'למדו לשונם דבר שקר', ו"ל שלכך אמר יעקב דבריו באופן כזה שדבריו לא יהיו 'דברי שקר', ואף שיצחק יבין מתוכם שקר - הרי זאת הותר לו על פי דין. ורק יעקב 'לא רגל על לשונו' היינו שלא היה בו החסרון של 'למדו לשונם' שמרגיל עצמו בדבר שקר.

"אלא

שהוקשה

לרש"י

שהרי רב

הוא שהורה

לבנו שלא

ינהג במנהג

זה משום

'למדו לשונם

דבר שקר' -

דהיינו שייסד

רב שמלבד

איסור

שקר יש

הנהג טובה

להרחיק מכל

דבר שקר"

לתרומות והנצחות

נא לפנות

למייל המערכת

תודה רבה!